

Јулијана С. Стевановић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за проучавање језика и књижевности

СЛОБОДНИ НЕУПРАВНИ ГОВОР И ЊЕМУ КОНКУРЕНТНЕ ФОРМЕ У РОМАНУ *LA SANS PAREILLE* МИЛИСАВА САВИЋА²

Циљ рада јесте описати синтаксичке и стилске карактеристике слободног неуправног говора у роману *La Sans Pareille* М. Савића. Будући да делом романа који анализирамо доминира приповедање кроз овај тип преношења туђега говора, покушали смо да откријемо узроке његове толике заступљености, као и то да ли постоје форме које су му конкурентне, које су то форме преношења туђега говора и који су узроци њихове слабије заступљености.

Кључне речи: слободни неуправни говор, управни говор, неуправни говор, дијалог

Према лингвистичким, односно граматичким критеријумима издвајају се два основна типа преношења туђега говора: управни и неуправни говор. Међутим, уколико се, уз граматичке, укључе и стилистички критеријуми, показује се да је број модела којима се туђи говор преноси много већи (уп. Ковачевић 2012). Поменути модели углавном представљају варијацију неког од два основна модела, или, пак, представљају прелазну варијанту између управног и неуправног говора. Такав је случај и са слободним неуправним говором, који се још назива и неправим управним говором. И једно и друго терминолошко одређење, прво устаљено у англистичкој (Картер 1999; Принс 2011), друго у русистичкој литератури (Бахтин 1980)³, указује на то да се ради о типу који садржи и елементе управног и елементе неуправног говора. Према граматичким елементима, односно, употреби граматичког и заменичког лица, то је неуправни говор. Међутим, од неуправног говора диференцира га непостојање ауторске дидаскалије, а самим тим, и непостојање везивних елемената, док га од управног говора диференцира, осим поменутог слагања лица као у неуправном говору, и изостанак ортографских знакова (Ковачевић 2012: 13). Но, у овом моделу не прожи-

1 juca89stevanovic@gmail.com

2 Овај рад настао је у оквиру пројекта 178014 *Динамика стуркџура савременој српској језика*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

3 У складу са досадашњим стањем у србистичкој литератури, ми смо се одлучили за термин слободни неуправни говор.

мају се само управни и неуправни говор, већ и говор наратора, односно приповедача. Према Бранку Вулетићу, слободни неуправни говор садржи елементе управног говора као што су интонација и бројни лексички елементи који указују на живост, непосредност, афективност (питања, узвици, вулгаризми, дијалектизми); елементе неуправног говора, а то је употреба трећег лица уместо првог или другог; и елементе пишчеве нарације: изостају уводни глаголи говорења, мишљења или осећања, изостају везници субординације, а често се наглашава одређена интонација којом писац коментарише туђе речи, односно, која казује да су туђе речи постале пишчеве, по својој стилистичкој вредности, односно, по ставу који писац има према тим речима (Вулетић 2006: 129–130).

Из свега досад реченог јасно је да слободни неуправни говор није, нити може бити, строго синтаксичка категорија, већ да је то, пре свега, стилистички поступак. Такав карактер даје му и функционалностилска дистрибуција, будући да се слободни неуправни говор среће искључиво у књижевноуметничким текстовима, у оквиру којих је и настао (Ковачевић 2012: 13). Стога ће наш циљ у овоме раду бити да испитамо синтаксичке и стилске карактеристике слободног неуправног говора у роману *La Sans Pareille* Милисаве Савића, као и да одредимо које би биле евентуалне конкурентне форме овом типу преношења туђега говора. Будући да је ово роман изузетно сложене структуре, који осим саме романескне приче садржи и мноштво додатака у виду прича, есеја, снова, пишчевих белешки, писама, завршетака романа, фуснота, нашу анализу ограничили смо на први део романа, насловљен „Пролећно путовање по Тоскани“. Иако је овај део романа исприповедан у трећем лицу, а сам приповедач је себе одредио као „једног приповедача који се крије иза заменице *ми*“ (Савић 2016: 211), приповедачев говор често се прожима са говором неког од јунака, творећи тако слободни неуправни говор.

У литератури је већ назначено да су „ријетки писци код којих се сусреће толико (под)типова слободног неуправног говора као код Милисаве Савића“ (Ковачевић 2011: 14). Ти подтипови издвојени су на основу тога да ли је у подлози слободног неуправног говора монолошки или дијалогски (полилошки) текст, и, уколико је дијалогски (полилошки) да ли је наратор учесник тог разговора. У примерима које бележимо у нашем корпусу аутор је „сведок“ говорне ситуације, али није њен учесник, па се у оваквим примерима говорниково прво и саговорничково друго лице замењују трећим лицем⁴, тзв. *он*-формом приповедања:

(1) *Да ли је [←си]из Јуџославије?* упита наш јунак, на српском...

...

Не, није [←нисам]... И после неког тренутка промрмља име земље...

4 Курзивом је истакнут слободни неуправни говор, а у загради су дати реконструисани примери управног говора.

Никад није [←нисам] био у Југославији, рече Плавокоси. Ако се ичећа ужасава [←ужасавам], онда је то беда. Ишалија му [←ми] се доидага зашто ишло у њој и беда има шарма.

Како је Плавокоси Југославију у којој никада није био повезо с бедом, то баш нашем јунаку није било јасно...

А да ли иџра [←иџраш] шенис? упита Плавокоси. Подсећа ја [←подсећаш ме] на једној шенисера, додаде (Савић 2016: 8);⁵

Осим тога, бројна су и онеобичајења којима Милисав Савић подвргава овакав начин преношења туђега говора. То се, у првом реду, односи на непостојање ауторске дидаскалије, као једне од структурних карактеристика слободног неуправног говора:

(2) Нашем јунаку није било јасно откуд контеса зна његово име.

Где су [←смо] се уиознали? **упита**.

Па зар се не сећа [←сећаш]? Куџила му је [← куџила сам ши] слику исџред цркве Санџа Марија Новела (Савић 2016: 14);

(3) А онда му, после извесног времена, опет приђе Пампинеја. С кученцетом у наручју.

Како му је име? **упита** наш јунак.

Још нема име... Нашла ја је [←нашла сам ја] јуџрос на џаркинџу исџод манасџира Черџоза, **рече** контеса.

...

Да ли би јој [←ми] се џридружио на џуџовању џо Тоскани? **упита** Пампинеја.

Наравно да му се [←ми се] џуџовало с конџесом. Иако је у Фиренци живео [←сам живео] већ више од џодину дана, од Тоскане је [←сам] мало видео. Али се усџезао [←сам се усџезао] да конџеси одмах обећа [←обећам] да хоће [←хоћу]. Како ће џо схваџиџи џен муж? Да ли ће у њему [←мени] видеоџи суџарника или јадној босанској избеџицу џрема коме се конџеса џонаша као џрема сину? Сину коџа вероваџно нема.

Радо, али ја [←ме] је још неко џозвао, **рече**, више као у шали (Савић 2016: 16);

(4) Да ли ће то бити роман или збирка прича? **упита** наш јунак.

Она је [←Ја сам] и за једно и за друџо. Или боље речено: роман у џричама...

Исџричаних у десетџ дана, сваки дан џо десетџ џрича... **настави** наш јунак. Иронишно, свакако.

Дан, сусретџ, џуџовање – свеједно, **исправи** га Кениј. Ваџда џрави [←џравиш] разлику између џрвој дана и оној из џриче.

5 Делове ауторског говора смо изостављали, будући да за сада нису предмет наше анализе. Они су у примерима означени трима тачкама.

Па ово им [←нам]није њрви сусрећи, а не верује [←не верујем] да су [←смо] исјричали ни десетшак њрича.

Јесу [←јесмо]! Приче се њрво доћађају, ња шек њричају! **рече** Кениј. И свака њрича има њричу о себи! **Додашак!** (Савић 2016: 28).

- (5) У ресторану замка упознаше необичан старији пар. Чичица омањи, с бабурастим носем, живахног, кочоперног понашања. Бакица крупна и пуначка, очуваног, лепушкастог лица.

На вереничком њушовању су [←смо] њо Тоскани. Већ су [←смо] заказали свадбу на Ишаци, **рече** чичица, с изразитим француским „р“ у свом изговору.

Мада су [←смо] моћли да се венчају [←венчамо] и овде, у најчувенијој свадбеној сали у Тоскани, **примети** бакица.

Свадба на Ишаци је нешто о чему се само сања, **рече** наша јунакиња.

Чичица смешком захвали за ту упадицу.

Испод њих су се таласали, као слапови, маслињаци и виногради.

У свету се може уживајши шек ако ња видиши њод собом, као на глану, **додаде** чичица, чије је име, тешко изговорљиво и памтљиво, приликом представљања, звучало мађарски и словенски. Тако говори зато што је рођен у прашњавој равници, објасни вереница.

Јесте [←јесам] рођен у равници, али некако је [←сам] себе више видео њоре, међу доћовима, **одврати** љутито чичица.

Конобар не хтеде да наплати пиће. Кућа части!

Власник замка обожава фудбал. Зна да је он, чичица, у младости играо фудбал. Носио је дрес број 10.

То је он, **шапну** нашем јунаку његова драга.

Ко, то наш јунак није знао.

Чудни пар је путовао за бању Вињони.

Неће [←нећемо] свраћашти у Сијену, јер су [←смо] је већ обишли, **рече** чичица.

Шшетта, шакo би јој [←ми] њријало њихово [←ваше] друштво, **каза** наша јунакиња. Не обазирући се на то што се бакица намршти после њених речи.

И њему [←мени] би, **шапну** чичица. На једној фресци је и она насликана. Као итрачица.

...

Пар је возио неки стари „форд“. За волан смести се бакица.

Вереник јој [←ми] се шек обучава у вожњи, **објасни**. По равници шерао је само бицикл.

Моћу [←можемо] до Сијене заједно, а њред Сијеном ће [←ћемо] се раздовојити, **каза** чичица.

...

При растанку, чичица **шапну** нашем јунаку: *Маћеха му [←*џи*] је љрелей! Да је [←*сам*] млађи, оћео би [←*бих*] је!*

Застаде, а онда **се исправи**: *Покушао би [←*бих*]!*

Па џај се џукао збој жена. И џесницама и џишћољима! рече бакица, која као да је слутила шта је чичица рекао нашем јунаку.

...

*Кочојерни чичица био је у љраву: његова драга [←*моја*] налазила се на фресци. Била је ијрачица, друга с десна у колу. Окренућа љедаоцу леђима, с лицем у љрофилу, оћкривеној враћа и рамена. Поцуйкивла је снажним сћојалима.*

*Као у његовом [←*мом*] Туђину. И џамо се ира уз дауре, рече наш јунак.*

*Да ли је[←*си*] избројао колико има ијрачица?упита његова драга. Није[←*нисам*] морао да броји [←*бројим*]. Знао је[←*сам*] колико их је. Све се на њиховом [←*нашем*] љућовању љо Тоскани врћело око броја десет.*

...

Лако пронађоше бакицу и декицу. На лежаљкама, утопљеним ћебадима, испод надстрешнице поред отвореног базена.

Овидије је негде зајисао да у Тоскани љролеће љраје чишаве љодине, рече чичица. На глави је носио ноћну капицу.

*Иде јој [←*ми*] се кући! рече бакица, улазећи у воду. Очуваног тела, упркос поодмаклим годинама.*

*Да ли знају [←*знаше*] зашто Сијењани обожавају Бојородицу, коју називају и љородиљом? упита чичица, и не сачекавши одговор, објасни: Зашто шћо се џајна светиа сасћоји у зачећу. Јер свети се љуља и разлива, узалуд ја самрћник милује: једина џачка шћо се не миче и остјаје јесте зачеће.*

Драга нашег јунака гутала је сваку реч чичице.

*Да ли зна [←*знаш*]— обрати се кочоперни чичица јунаку ове приче — да се [←*сам се*] он [←*ја*] џукао.*

Наш јунак се иронично насмеши. Рече да зна. Чуо је то од његове веренице. Али опет га обузе љубомора кад његова драга усхићено дочека старчеве речи. Као: то је мушко!

Али не значи да сам увек победио. Јер и победе зависе од комедијанта, иначе једног кепеца! рече чичица. А онда **додаде**: *Моћао би да му [←*ми*] буде [←*будеш*] син!*

Играчица се задовољно насмеши.

По повратку из воде, бакица опет **рече**: *Иде јој [←*ми*] се кући. У њеној [←*мојој*] башии сада цвећају љрешње. (Савић 2016: 45).*

Из наведених примера јасно је да се Савић не оглушује доследно о правило о непостојању, односно, ненавођењу ауторске дидаскалије при слободном неуправном говору. То умногоме зависи од броја лица која учествују у разговору који се преноси: уколико је у питању разговор између два лица, ауторска дидаскалија се углавном наводи за једно од

них (примери 1–3). Међутим, уколико је реч о полилогу, разговору између више лица, ауторска дидаскалија наводи се за свако лице које говори (примери 4 и 5), будући да би без навођења ауторске дидаскалије било тешко разумљиво који исказ коме припада. То потврђују и следећа два примера:

- (1) Поред наших јунака, замак су разгледала још два посетиоца: старији слепац и млада црнкиња. Слепац, белац, често се заустављао да опипа зид, статуу, чемпрес, траву. Црнкиња је описивала оно што пипа.

А вероватно шапну да имају друштво, јер их слепац поздрави. И **представи** себе и свог водича.

Професор историје уметности, из Сијетла, Америка. Млада црнкиња је његова [←моја] секретарица.

Наш јунак се Американцима представи именом познатим читаоцима, а његова драга каза да се зове Федра.

Замак је [←сам], давно, видео на сликама неких чувених сликара, каза професор. Изгледао је лепо и моћно.

У стварности не баш, каза Федра.

Ако иду [←идете] у Арцо, као и они [←ми], онда им предлаже [←вам предлажем] да се виде [←видимо] у базилици Сан Франческо. Тамо ће им [←ћу вам] показати како оно што је у ствари ружно на сликама изгледа лепо, рече професор.

Федра прихвати позив, али **рече** да ће прво свратити у Касатиљон Фиорентино. *Пије јој [←ми] се кафа изод Везаријевих аркада* (Савић 2016: 47).

- (7) До ресторана, у подруму, допре тресак грома, а онда и шум пролећног плјуска.

Да ли може да јој додирне [←моју да ти/Вам додирнем] лице? упита професор Федру.

Ова дозволи.

Професор јој пажљиво опипа лице обема рукама. Не само чело, образе, врат већ и усне, нос, уши, очи.

Да ли се смеши [←смешиш]? упита.

Да, потрди Федра.

Онда замоли Бјулу да из торбе извади папир и оловку.

Нацртаће је [←Нацртаћу те/Вас], рече Федри. Уз помоћ њеној [←твој/Вашеј] пријатеља, сликара.

Тада професор рече нашем јунаку да узме оловку, а он стави своју руку преко његове. *Да је наводи.*

Почеће [←Почећу] од обриса лица, рече професор.

И прва линија, заједничка линија би повучена...

Напољу је и даље грмело.

Нека пази [←Пази] на осмех, рече професор нашем јунаку (Савић 2016: 51).

У последњој реченици наведеног примера видимо како се у слободном неуправном говору трансформише императивна форма из управног говора у конструкцију са речцом *нека* и презентом. Исту трансформацију налазимо и у следећем примеру:

- (8) *Како да је зове [←ше зовем] данас? упита. Нека сам изабере [←Сам изабери]. Неко име леје и чувене жене из своје земље. Стварне или измишљене, свеједно. После малог премишљања, рече да ће је звати Дафина (Савић 2016: 52).*

У литератури (Ковачевић 2012) је недавно тип слободног неуправног говора који подразумева навођење ауторске дидаскалије издвојен у засебан подтип и одређен као *полуслободни неуправни говор*. „Разлика између полуслободног неуправног говора и правог неуправног говора у томе је што се прави чешће од полуслободног користи за преношење унутрашњег говора лика, а полуслободни много чешће од правог за преношење изреченог говора лика с уједињеном тачком гледишта аутора и лика“ (Ковачевић 2012: 15). Тако и Савић употребљава полуслободни неуправни говор за унутрашње монологи својих ликова: у примеру (2), након што му Пампинеја поставља питање, јунак размишља о предлогу да путују заједно, и његова размишљања исказана су правим слободним неуправним говором, а одговор који је уследио (и који представља изречени говор) исказан је полуслободним неуправним говором. И у четвртој примеру, у коме се иначе смењују слободни неуправни говор и ауторски говор, наилазимо на унутрашњи монолог исказан правим слободним неуправним говором, када главни јунак размишља о ономе што је „чичица“ рекао, да је његова драга насликана на фресци.

Лексеме које се употребљавају као центри ауторске дидаскалије углавном су глаголи са значењем говорења и мишљења (у наведеним примерима *уишша*, *рече*, *обрати се*, *примети*, *догаде*...). Те лексеме могу имати и експресивну вредност, као у следећем примеру:

- (9) *Најпре скокну до Трга Санта Марија Новела и упита другаре да ли су видели његову драгу. Ови се зачудише. Тад се сети да је никад није упознао са другарима, па чак и да није причао о њој. Да није њеова [←твоја] граћа бојатија контеса о којој сања [←сањаш] од како је [←си] ситијао у Фиренцу? подсмехну се један. Како му [←ши] се зове граћа? упита други. Зове се... поче да муца, али не заврши. Да ли је [←си] заиста прележао шај триј? Боље би било да се враћи [←враћаш] у кревет и залечи [залечиш] се како треба, посаветова га трећи (Савић 2016: 55).*

Експресивност слободног неуправног говора код Милисави Савића није проузрокована једино експресивном вредношћу лексема у функцији ауторске дидаскалије. Она се, пре свега, огледа у самој структури

и́ренесеној говора. Уколико погледамо наведене примере, видећемо да они искази који су у управном, дословном говору јунака имали упитну или узвичну интонацију, исту ту интонацију задржавају и у слободном неуправном говору, што се у писању очитује у употеби знака питања или узвика. Такође, у примеру (5), на крају разговора, након ауторске дидаскалије⁶ долазе две тачке, што је ортографски маркер управног говора, као и велико слово којим почиње исказ који припада једном од јунака, чичици; али након њих следи слободни неуправни говор. Две тачке, овде, заправо замењују субординацијски везник, али и омогућавају привид управног говора. Осим интерпункције, присутни су и други показатељи експресивности слободног неуправног говора, као што је употреба елиптичних, непредикатских исказа: *Додатак!* (пример 3); *Штеша* (пример 4). Таквих исказа још је више у следећим примерима:

(10) Девојка седе, као да се одавно познају.

Да ли су [сће] ја видели? Он, иначе, воли оваква месџа. Ту се најлакше прерушава: у носача, просјака, прогавца, сџарца. Прерушава се и у жене, сџарице, рече, закашљавши се на суво.

...

Да ли су [смо] ја видели? Која? упита Дафина.

Берџолучија.

Бернарда Берџолучија, филмској режисера? не издржа наш јунак.

Да. Има већ неколико дана да је несџао. Мага је [←сам] сама крива за њејов несџанак, рече девојка.

Како је моџао да побегне од џако леје жене? упита Дафина.

*Живи [←живим] на џоследњем сџраџу зџраде, џу у близини, у улици Кавур. На џераси свира [←свирам] виолину. **Најчешће Вивалдијеве композиције.** Ноћу јој [ми] се у креветџ увлачио, у мраку, неки мушкарац. **Веровајно привучен њеним [мојим] свирањем.** Одакле је долазио, с неба, или из сџана исџод њеној [←мој] – не зна [←не знам]. Мноџо јој [←ми] је било лејо с њим. Ко си ти? питала је. Одговорио је да не сме да открије идентитет. Ако каже ко је, изџубиће [←изџубићу] ја за сва времена.*

И она је [←џи си], наравно, била радознала? настави Дафина.

*Када је једне ноћи, џосле вођења џубави, засџао, уџалила је [←сам] свећу. И уџледала је [←сам]... неџа. **Голоџ џоџаџиџи.** Каџ свеће ја је оџекла. **Као и џу [←мене].** Мора да и он има флашџер. **Исџод џуџка.***

Када је оглазио, рекао је да ће јој [←ми] биџи џоследња џубав. Он, маџора дрџина, да каже џо џој [←мени], од двадесетџ две џодине. Пре ће она [←ћу ја], ..., биџи њему џоследња џубав!

И она ће њему [←мени] биџи џоследња џубав, рече наш јунак показујући на своју драгу.

6 У примерима које смо анализирали, уколико је наведена ауторска дидаскалија, углавном се налази у постпозицији. Једино је у поменутом примеру налазимо у препозицији.

Не зна шта је с њим, нашим јунаком, али за себе зна да јој је матори љубавник бацио чини. *Ако ја не нађе [не нађем], заиста ће јој [←ми] бити последња љубав! Ниједан мушкарац више је [←ме] не интересује!* рече девојка, опипавши фластер на лицу. Опет се загрцну од кашља.

Има и лепших и млађих мушкараца од твојих прелевих, дебелушкаташких и мајорских режисера! каза наш јунак.

Можда! Али је Берџ за њу [←мене] једини!

Како је дошла, тако је и отишла.

То је она, његова [←моја] заштитница, помисли наш јунак. Али шта је хтела да му поручи, то није знао (Савић 2016: 54).

(11) **Ђубре џокварено!** говорио си. Убиће [←убићу] је!

*Ко је он? Или она [←*Ко си ти]?⁷ Да ли је [←си] Плавокоси или Плавокоса? Да ли је [←си] Пармено или Памџинеја? Да ли су [←смо] се срели први пут на Фиезолу? Да ли ја је [←си ме] посећивала док је [←сам] био болестан? Да ли му је [←си ми] кућила кошуљу?*

Ако ишћиа на свету мрзи [←мрзим], то су џишћања. Она су за причу смрћ. Нису [←нисмо] се срели на Фиезолу, мада би [←бих] волела да јесу [←јесмо]: нема лепшег почетка за љубавни роман од видиковца на Фиезолу. Срели су [←смо] се, први пут, испред цркве Санџа Марија Новела, дрући пут на маскенбалу у вили код Черџозе. Кућила му је [←сам ти] кошуљу, јер се она коју је [←си] носио испред цркве најпротко расџадала (Савић 2016: 27).

Овакви примери показују колико је слободни неуправни говор погодан за исказивање напетих ситуација, расправа међу јунацима. У последњем наведеном примеру видимо да је у слободном неуправном говору могуће употребити и вокативну форму (**Ђубре џокварено!**), што не би било могуће да је употребљен прави неуправни говор.

Међутим, и у наведеним примерима повремено се уочавају другачији начини преношења туђег говора. Заправо, у појединим примерима немогуће је разликовати слободни неуправни говор од уведеног слободног управног говора:

(12) *У свету се може уживати тек ако ја видиш џог собом, као на глану, додаде чичица, чије је име, тешко изговорљиво и памтљиво, приликом представљања, звучало мађарски и словенски. Овидије је негде зајисао да у Тоскани прелеће праје чичаве јодине, рече чичица.⁸*

7 Наведени пример немогуће је трансформисати у управни говор, будући да друго лице из управног говора не разликује род, док га треће лице разликује. Управо стога Савић користи слободни неуправни говор, будући да главни јунак (говорник) не може да одреди пол саговорника, који се непрестано трансформисе.

8 Примери које наводимо као илустрацију ова два типа преношења туђег говора већ су наведени као пример (5) у овом раду.

Наиме, уведени слободни управни говор представља дословно преношење туђих речи, али без ортографских маркера управног говора (наводника или црте). До неразликовања ова два типа преношења туђега говора долази онда када јунаци не говоре о себи или свом саговорнику, већ о неком трећем лицу, када субјект „зависне“ клаузе нису ни говорник ни саговорник, тако да нема преобликовања *ја*-форме или *ми*-форме у *он*-форму будући да је исказ већ у *он*-форми.

Међутим, у роману повремено наилазимо и на примере чистог уведеног слободног управног говора:

(13) *Сад пог шуш, ја у кревети. До јуџра ћеш оздрвити*, каза Плавокоси (Савић 2016: 20);

У овој кућици волела бих да живим, рече, показавши једну са црвеним кровом (Савић 2016: 43).

Осим оваквог модификованог управног говора, у роману има и примера правога управног говора, када су присутни сви показатељи оваквог типа преношења туђега говора:

(14) „Benvenuto, caro Hasan“ приђе му раширених руку средовечна жена, обучена као принцеза... „Benvenuto, caro Hasan Prtinac“ понови, задржавши му дуже руку у својој. „Do I pronounce your name correctly?“ упита, додавши да ће поломити језик на балканским именима (Савић 2016: 14); „No voglia di andare a casa!“ рече драга, излазећи из базена (Савић 2016: 45); „My wife passed away three years ago!“, рече професор после прве чаше вина (Савић 2016: 50); „Да ли се познајемо?“ упита. Најпре на енглеском, онда на италијанском. „Credo di no!“ одговори непознати. А онда додаде: „In my country cherry-tress are flowering now!“ (Савић 2016: 56).

Оно што је специфично за прави управни говор у овом роману јесте то да је наведен на неком страном језику, будући да су јунаци којима ти искази припадају странци. Уколико, пак, такав исказ припада неком говорнику српског језика, наглашено је да је изговорен на страном језику. Дакле, када аутор јасно дистанцира свој говор од говора јунака, користи неки други језик, када говор тих јунака странаца преноси на српски језик, даје га у слободном неуправном говору.

Прави и слободни управни говор у роману су веома ретко заступљени. Нема много примера ни правога неуправног говора, што је очекивано будући да је такав начин преношења туђега говора најнеекспресивнији. Међутим, у роману наилазимо на неколико примера правога неуправног говора:

(15) Другар исприча *да је јуџрос, док још туристи нису напнули у цркву, сврашио да погледа фреску на којој је, међу блаженима, и лик Дантеа*. Туристима је досадио лик песника Божанствене комедије из Дуома, који су они [←смо ми], улични сликари, нудили на својим копијама.

Навратио је [←сам] до капеле Торнабуони. Због Гирландајиеве фреске Покољ одојчади. Иако туристи углавном воле да купују слике са најлепшом женом ренесансне Фиренце, приметио је [←сам] да неки узимају и платна с ратним ужа-сима. Поготово кад чују да је сликар из Босне, као што су њих [←смо нас] двојица. Као што види [←видиш], он је [←ја сам] већ започео циклус таквих слика. Са Сарајевом као градом мучеником. На следећој би [←бих] осликао покољ Сарајлија на пијаци Меркале.

И? Шта се десило? пожуривао га је наш јунак.

Тамо је [←сам], у Капели Торнабуони, затекао необично друштво: шест-седам девојака и три младића у ношњама какве се виде на околним фрескама. Један младић му [←ми] је пришао и замолио да њему [←теби], Хасану, преда [←предам] писмо. Каже да је од њега [←тебе], Хасана, купио једну слику (25).

Наведени пасус одлично приказује како Савић у приповедању комбинује различите типове преношења туђега говора: најпре зависно-сложена реченица са неуправним говором у зависној клаузи уводи читаоце у говорну ситуацију, потом тај неуправни говор неосетно прелази у слободни неуправни говор, који бива пресечен питањем саговорника које је пренето уведеним слободним управним говором, а одговор је поново у слободном неуправном говору.

Осим тога, наведени пример одлично осликава заступљеност осталих типова преношења туђега говора у односу на слободни неуправни говор. Наиме, у целом роману највише је управо слободног неуправног говора. Зашто Савић у толикој мери користи овакав начин преношења туђега говора, и уз то га подвргава различитим модификацијама?

На самом крају ове прозе налази се *Индекс имена, места, дајума и њојмова* (229–256), у којима писац објашњава имена јунака, географских појмова, народа, историјских личности и догађаја који се помињу у „Пролећном путовању по Тоскани“. У оквиру једне од њих, објашњава и самог себе: „Милисав Савић (Рашка, 1945), писац ове књиге. Присутан у њој и више од писца, **углавном прерушен**“ (Савић 2016: 241, истицање наше). Присутност у роману, иако није један од јунака, писцу управо омогући језик, и то тако што се његов говор преплиће са говором неког од јунака, у форми слободног неуправног говора.

Но, у овом роману не прерушава се само писац. Читав роман језичка је слика једног маскенбала, у коме се срећу и преплићу различити временски слојеви, од ренесансе, преко раздобља између два светска рата до савременог доба. То је условило мноштво реминисценција, а на језичком плану резултовало је, између осталог, различитим типовима преношења туђега говора: прави управни, уведени управни, прави неуправни, слободни неуправни говор. Међу њима свакако је најдоминантнији слободни неуправни говор будући да он омогућава не

само уједињену тачку гледишта аутора и јунака, већ и мноштво афективних елемената. Савић тако слободним неуправним говором успева да пренесе и оно што је могуће пренети једино формом управног говора: вокативне и императивне форме, интонацију, елипсу. Посебно вешто користи форме слободног неуправног говора у чијој је подлози полилог, осликавајући тако напете ситуације, стварајући привид веома живог разговора међу јунацима Савићевог романа који потичу не само са различитих географских, већ и из различитих врменских тачака. Прожимајући говор сваког од њих са својим говором, Савић успева да мноштво ликова и њихове различите метаморфозе представи у једној необимној, а необичној причи.

ИЗВОР

Савић 2016: М. Савић, *La Sans Pareille*, Зрењанин; Нови Сад: Агора.

ЛИТЕРАТУРА

Бахтин 1980: Mihail Bahtin, *Marksizam i filozofija jezika*, Beograd: Nolit.

Вулетић 2006: В. Vuletić, *Govorna stilistika*, Zagreb: FF press.

Картер 1999: Ronald Karter, Stil i tumačenje u priči „Mačka na kiši“ Ernesta Hemingweja, u: *Kako ukrotiti tekst*, prir. Slavica Perović, Podgorica: Oktoih: Institut za strane jezike, 319–333.

Ковачевић 2011: Милош Ковачевић, Међуоднос типова говора у причама Милисаве Савића, у: М. Милићевић (уред.), *Књижевно дело Милисаве Савића*, Нови Пазар: Рашка, 113–148.

Ковачевић 2012: М. Ковачевић, О граматичко-стилистичком терминосистему туђег говора, *Српски језик*, год. 17, бр. 1–2, Београд: Филолошки факултет, 13–38.

Принс 2011: Dž. Prins, *Naratološki rečnik*, Beograd: Službeni glasnik.

Julijana S. Stevanović / FREE INDIRECT SPEECH AND ITS COMPETITIVE FORMS IN THE NOVEL LA SANS PAREILLE BY MILISAV SAVIĆ

Summary / The aim of this paper is to describe the syntactic and stylistic characteristics of free indirect speech in the novel *LA SANS PAREILLE* by Milisav Savić. Since the analyzed part of the novel is dominated by the narration through this type of indirect speech, we have tried to discover the causes of such strong presence, whether there are forms that are competitive to it, what those forms of direct or indirect speech are and what causes their smaller presence.

Key words: free indirect speech, indirect speech, direct speech, dialogue

Примљен: 15. септембра 2018.

Прихваћен за штампу септембра 2018.